

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیدایش و سیر تحول مهرهای ایرانی

(بابت تأکید بر مهرهای شاخص عهد صفوی)

دکتر حسین یاورلی

نسرین سید رضوی (عضو هیئت علمی دانشکده علم و فرهنگ)

انتشارات سیمای دانش

تهران - ۹۰

سرشناسه	: یاوری، حسین، ۱۳۲۵-
عنوان و نام پدیدآور	: پیدایش و سیر تحول مهرهای ایرانی (با تأکید بر مهرهای شاخص عهد صفوی) / حسین یاوری، نسرين سیدرضوی.
مشخصات نشر	: تهران: آذر: سیمای دانش، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ۱۰۰ ص. : نمونه.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۷۹۰۱-۷۹-۶
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۸۹
موضوع	: مهرها- ایران -- تاریخ-- صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق
موضوع	: مهرها- ایران -- تاریخ
موضوع	: خط-- ایران -- تاریخ
موضوع	: ایران -- تاریخ-- صفویان، ۹۰۷-۱۱۴۸ق.
شناسه افزوده	: سیدرضوی، نسرين
رده‌بندی کنگره	: CD ۵۳۹۱/۵۲ پ ۹ ۱۳۹۰
رده‌بندی دیویی	: ۷۳۷/۶۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۳۵۸۶۴۲

انتشارات آذر

سیمای دانش

پیدایش و سیر تحول مهرهای ایرانی

(با تأکید بر مهرهای شاخص عهد صفوی)

دکتر حسین یاوری - نسرين سید رضوی

انتشارات آذر

ناشر همکار انتشارات سیمای دانش

چاپ اول / ۱۳۹۰

تیراژ ۱۱۰۰ نسخه

حروفچینی موسسه مهراد

طراحی روی جلد مهرداد قربانی

لیتوگرافی باختر ۶۶۹۵۴۱۴۳

چاپ و صحافی فرشیه، یکتافر

۹۷۸-۹۶۴-۷۹۰۱-۷۹-۶

978-964-7901-79-6

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

انتشارات سیمای دانش: خیابان انقلاب- ابتدای خیابان ۱۲ فروردین پلاک ۳۱۸- تلفن: ۶۶۴۶۴۷۷۹

www.SimayeDanesh.ir

انتشارات آذر: ۶۶۴۶۵۸۳۰

فروشگاه سیمای دانش: ۶۶۴۶۰۵۴۵

کتابفروشی عصر دانش: ۶۶۴۹۳۷۰۱

این اثر، مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا بخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

در پی گذشت هزاران سال، سرانگشت توانای هنر آفرینان ایرانی در ادوار مختلف تاریخ هنر ایران، دل سخت سنگ را به نقش، آراسته‌اند. امروزه دستاوردهای ارزشمند آنان در موزه‌های بزرگ و دیگر مجموعه‌های هنری هنر دوستان سراسر جهان نگهداری می‌شود. با دقت در نمونه‌های مهرهای موجود در می‌یابیم که نقش حک شده بر آن‌ها با آن چنان درجه‌ای از مهارت تجسم شده است که چشم هر بیننده‌ای را خیره می‌کند. بی‌شک طراحی و حکاکی بر سخت‌ترین سنگ‌ها و ساخت انواع مهر در اشکال گوناگون، نام و عنوان اشخاص مهمی نظیر بزرگان عهد صفوی و میزان ارادت آنان به ائمه اطهار (س) را به یاد می‌آورد.

در عهد صفوی، که بیش از دو سده (۱۰هـ. ق/ ۱۶م تا ۱۲هـ. ق/ ۱۸م) به طول انجامید؛ اکثر رشته‌های هنرهای صناعی از جمله هنر و صنعت مهرسازی، رونق و پیشرفت قابل ملاحظه‌ای یافت.

تاریخ سیاسی ایران در دوره صفوی به گونه‌ای بود که طی آن حکومتی مقتدر پس از قرن‌ها فرمانروایی بیگانگان در ایران به مدت دو قرن، نظام سیاسی و اجتماعی و فرهنگ کهن ایران را در دست گرفته و باعث توسعه روابط بازرگانی و رشد و شکوفایی هنر و صنعت در ایران شد. هنر و صنعت مهرسازی هم از این پیشرفت به دور نماند و هنرمندان مهرساز با عنایت به سنت مهرسازی در ادوار گذشته ایران و همچنین علایق خاص شاهان به بیان اعتقادات خویش، همت والای خود را در ساخت انواع مهر به کار گرفتند. بیشترین توجه به مهر، از طرف شاهان صفوی صورت می‌گرفت. آنان مهر را نشانی از سلطنت خویش، برای بیان عقاید مذهبی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی خود دانسته و آن را پاس داشته‌اند. به طوری که شکوه و عظمت اثر اکثر مهرهای الصاقی بر اسناد مختلف اعم از فرامین، احکام، عقدنامه‌ها، مصالحه‌نامه‌ها و قراردادهای عهد صفوی غیرقابل انکار است.

مهرهای عهد صفوی را می‌توان در سه بخش: «مهر سلاطین»، «مهر بزرگان» و «مهر ادعیه» مورد بررسی قرار داد. شکل مهر به دلیل ارتباط سریع و آنی، با بیننده قابل تعمق است. اشکال دارای ارزش‌های احساسی فراوانی است که از راه تداعی معانی و دانش و تجربیات قبلی، احساسات و عواطف ما را تحریک می‌سازد. تحلیل شکل می‌تواند ابعاد و وجوه ناشناخته و مغفول مانده‌ای از تاریخ و فرهنگ هر قومی را آشکار کند. شکل اشیاء امری است که ظرفیت معنایی آن‌ها را به وجود آورده و فهمی عمیق از کاربرد و سیر تحول و تطور آن‌ها را حاصل

می‌آورد.

در این کتاب پرداختن به شکل انواع مهرهای ایرانی لازم می‌نمود. مضمون و نوشتار مهرهای عهد صفوی، عنوان مهم دیگری است که مورد بررسی قرار گرفته است. هم‌چنین مهرهای صفوی، به علت کمبود نمونه‌های تاریخی موجود، قابل تعمق و تحقیق است. افسوس که تعدادی از مهرهای عهد صفوی (به ویژه مهر شاهان)، پس از فوت صاحب آن، برای جلوگیری از سوء استفاده اطرافیان، شکسته و نابود شده است. از این رو نمونه مهرهای عهد صفوی که در موزه‌های ایران و سایر ممالک جهان و نیز نزد مجموعه داران خصوصی نگهداری شده؛ بسیار اندک است.

کتاب حاضر تلاشی است در زمینه معرفی مهرهای ایرانی با تأکید بر دوره شکوفایی آن - عهد صفوی - که امید است مورد توجه و عنایت دوستداران هنر این مرزوبوم قرار گیرد. از آن جا که برای دریافت مباحث و موضوعات مربوط به مهرهای ایرانی به ویژه در دوره صفوی، آگاهی از خطوط ایرانی که طی قرون و اعصار متمادی با هنرمندی تمام زینت بخش مهرها بوده و هست و نیز آشنایی مختصری هم با عصر صفوی، ضروری می‌نمود، موضوعات فوق نیز در حد اختصار و ایجاز در فصول اولیه مورد بحث قرار گرفته است.

حسین یاوری - نسرین سیدرضوی

تابستان ۱۳۹۰

۲۳	مقدمه
۷	فصل اوّل - مروری بر خط و خوشنویسی:
۸	۱-۱- سیر تحول خط در ایران تا پیش از ظهور اسلام:
۹	۲-۲- ظهور اسلام و پدیداری هنر خوشنویسی:
۱۱	۳-۱- پیدایش خط کوفی و تکمیل آن:
۱۱	۴-۱- خطوط ایرانی پس از اسلام:
۱۲	الف- خط نسخ
۱۲	ب- خط تعلیق
۱۳	پ- نستعلیق
۱۴	ت- خط شکسته
۱۶	ث- خط ثلث
۱۷	ج- خط رقاّع
۱۷	چ- خطوط محقق و ریحان
۱۸	ح- خطوط رقعّه، تعلیق و دیوانی
۲۰	خ- خط کوفی
۲۰	د- قواعد خط
۲۱	۵-۱- مختصری دربارهٔ خطوط تفتنی
۲۱	الف- طُغرا
۲۲	ب- مُتَنّی:
۲۵	پ- مُعَمّا
۲۶	ت- متفرقه تفتنی
۲۷	ث- سیاه مشق
۲۸	ج- قطعات جامع

۲۹	چ- ارقام.....
۳۳	فصل دوم- آشنایی مختصر با عهد صفوی (با تأکید بر خصوصیات و اعتقادات سلاطین و صاحب منصبان).....
۳۴	۱-۲- سلاطین.....
۴۴	۲-۲- صاحب منصبان.....
۴۷	فصل سوم- تاریخچه ساخت مهر در ایران.....
۵۷	فصل چهارم- درباره مهرهای ایرانی در عهد صفوی.....
۵۸	۱-۴- ویژگی‌های انواع مهر در عهد صفوی:.....
۵۸	۲-۴- جنس انواع مهر در عهد صفوی:.....
۶۰	۳-۴- انواع مهر در عهد صفوی (شکل، نقش و مضمون):.....
۶۰	۱-۳-۴- مهر سلاطین.....
۶۰	۳-۴- ۱-۱- مهر مدور.....
۶۴	۳-۴- ۲-۱- مهر مدور تاجی.....
۶۸	۳-۴- ۳-۱- مهر چهار گوشه.....
۷۹	۳-۴- ۲- مهر صاحب منصبان.....
۸۲	۳-۴- ۳- مهرهای ادعیه.....
۸۹	فهرست منابع و مآخذ.....